

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kulturowe implikacje teorii społeczno-poznawczej Alberta Bandury - o możliwościach wykorzystania w badaniach międzykulturowych

Author: Jolanta Suchodolska

Citation style: Suchodolska Jolanta. (2006). Kulturowe implikacje teorii społeczno-poznawczej Alberta Bandury - o możliwościach wykorzystania w badaniach międzykulturowych. W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta (red.), "Teorie i modele badań międzykulturowych : praca zbiorowa" (S. 119-128). Cieszyn : Uniwersytet Śląski. Filia

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Jolanta Suchodolska

KULTUROWE IMPLIKACJE TEORII SPOŁECZNO-POZNAWCZEJ ALBERTA BANDURY (o możliwościach wykorzystania w badaniach międzykulturowych)

Analizując kwestie związane z rozwojem człowieka¹ zauważa się, iż warunkiem koniecznym zachodzących zmian, zarówno w obszarze psychiki, jak i płaszczyźnie jego relacji z otoczeniem społecznym, jest jego aktywność, obejmująca różnorodne czynności o charakterze podmiotowym, społecznym i symbolicznym (również czynności komunikacyjne) oraz – jakże istotne w życiu człowieka – interakcje osobowe. Jest ona przedmiotem zainteresowania teorii rozwojowych, zwłaszcza tych, które dążą do opisu i wyjaśniania natury zmian w rozwoju indywidualnym (i psychospołecznym), jak również wyjaśniania mechanizmów po-

¹ Przywołując pojęcie rozwoju człowieka można się odwołać do dwóch tradycji uprawiania psychologii rozwojowej. Pierwsza z nich sięga do psychologii rozwoju dzieci i młodzieży, inspirowanej i zwykle powiązanej z biologicznymi koncepcjami wzrostu i fizycznego dojrzewania, w której rozwój pojmowany jest jako proces integrowania się zmian kierunkowych, sekwencję progresywnych przekształceń, reprezentujących coraz wyższy poziom funkcjonowania. W drugim podejściu rozwój traktowany jest w szerszych kategoriach – jako proces trwający w całym wymiarze życia indywidualnego, w którym ważna jest zmiana dokonująca się w czasie, w czynnościach, funkcjach i procesach psychicznych. Takie rozumienie rozwoju dominuje w tym opracowaniu. Szerzej: J. Trempała: *Modele rozwoju psychicznego. Czas i zmiana*. Bydgoszcz 2000, s. 15–16.

wstawania owych zmian². Aktywność podmiotu jest zatem istotnym źródłem i stymulatorem prawidłowego rozwoju indywidualnego, jak i wymiarem charakteryzującym relacje „organizm – otoczenie”. W psychologicznym ujęciu człowiek jest dynamicznym układem, rozwijającym się pod wpływem kontaktów społecznych i oddziaływania wielu zróżnicowanych czynników rozwojowych. Jego zachowanie kształtuje się zgodnie z biologią i zależy od rodzaju przeżytych doświadczeń, które rozwijają się – między innymi – dzięki interakcjom i oddziaływaniu bodźców społecznych, stymulujących zdolności reagowania na otaczającą rzeczywistość. Ponadto, inspirują one do określonych form podmiotowego radzenia sobie z sobą samym i otaczającym światem zewnętrznym. Aktywność własna oraz dokonujące się pod jej wpływem przekształcenia strukturalne osobowości charakteryzowane są w wielu koncepcjach psychologicznych. Zwraca się uwagę na fakt, iż doświadczenia zdobywane przez dziecko w toku własnej aktywności i działań podmiotowych stają się podstawowym źródłem wiedzy, a także podstawą kształtowania się przekonań o rzeczywistości i samym sobie. Niosą poczucie autentyczności przeżyć emocjonalnych. Zauważa się również, że doświadczenia uwarunkowane kulturowo (zwłaszcza wczesne doświadczenia polisensoryczne) odgrywają rolę istotnych pierwowzorów w procesie kształtowania procesów percepcyjnych służących rozwojowi tożsamości Ja. Rozwój osobowości – indywidualności poznawczej, emocjonalnej i społecznej – dziecka początkowo dokonuje się wyłącznie w kontaktach z osobami znaczącymi; w tym polu interakcji następuje rozpoznawanie bodźców, współtworzących podstawowy kontekst do kreacji Ja. Rozwój ten jest jednak tym pełniejszy, im bardziej złożone i interaktywne jest środowisko życia.

Ważnym warunkiem kształtowania osobowości jest niewątpliwie uczenie się od Innych przez naśladownictwo i obserwację, zwane modelowaniem. Zrozumienie mechanizmów tego procesu ułatwia znajomość jednej z bardziej wpływowych koncepcji związanej z rozwojem osobowości, powstałych na gruncie teorii uczenia – społeczno-poznawczej teorii Alberta Bandury – zwanej także teorią społecznego uczenia się. Centralną rolę w procesie rozwoju osobowości odgrywa uczenie się od Innych zwane modelowaniem. Dlatego też – sięgając do klinicznych zainteresowań i badań autora – zauważyć można, że zaburzenia osobowości mogą być między innymi rezultatem (wynikiem ubocznym) zaburzeń w procesach uczenia się. Mają one swój początek bezpośrednio w doświadczeniach jednostki albo też są efektem przyjęcia niewłaściwych modeli. W drugim wypadku, na skutek uczenia się reakcji emocjonalnych przez obserwację i zastępczego warunkowania, człowiek kształtować może niewłaściwe oczekiwania, emocje, jak

² Istotne jest w tym miejscu spojrzenie przez pryzmat teorii mechanistycznych, organizmicznych i kontekstualnych rozwoju, wskazujących na mechanizmy współtworzące i współuczestniczące w dokonujących się zmianach. Szerzej: A. B r z e z i ń s k a: *Spółeczna psychologia rozwoju*. Warszawa 2000; J. T r e m p a ł a: *Modele rozwoju psychicznego. Czas i zmiana...*

również zachowania. Rezultatem bezpośrednich doświadczeń albo przyjęcia niewłaściwych modeli może być też szkodliwa samoocena, prowadząca do braku poczucia własnej skuteczności. Przykład ten uświadamia jaką rolę pełni mechanizm modelowania w procesie kształtowania swojej autodefinicji (koncepcji siebie).

Zdaniem A. Bandury, jednostka uczy się szerokiej panoramy potencjalnych zachowań społecznych, o sile których (a także trwałości) decyduje wiele stosowanych wzmocnień (kara, nagroda, gratyfikacja i inne) modyfikujących zachowanie. Wśród niezbędnych elementów tego procesu wyróżnia się: – zaobserwowanie wzorca; – przechowywanie wzorca; – motoryczną zdolność do powtórzenia czynności oraz – motywację do powtórzenia danego zachowania. Analizując te elementy wskazać warto, iż istotną rolę w procesie modelowania pełni specyfika bodźca, a więc to, czy jest on znany, atrakcyjny, oryginalny. Prawdopodobnie dlatego łatwiej uczymy się tych zachowań, które zauważamy u osób znaczących, autorytetów, także u tych, które przyciągają naszą uwagę poprzez ekstrawagancję w eksploracji swoich zachowań społecznych. Aby wzorzec zachowania został zapamiętany, bardzo ważne jest zrozumienie jego sensu i intencji, które z sobą niesie. Kolejną kwestią jest to, iż odwzorowujemy zachowania, które są behawioralnie dostępne, co oznacza, że uczymy się tych zachowań społecznych, które potrafimy powtórzyć i nauczyć się, a zatem fizycznie doświadczyć. Ważnym komponentem działania jest motywacja do nabywania kognitywnych wzorów zachowań, tzw. wiedzy proceduralnej³. Większa skłonność do powtarzania określonych zachowań występuje w sytuacjach, gdy wiemy, że zostały one wzmocnione. Uczenie się przez obserwację obejmuje więc swoiste warunkowanie zastępcze. Oznacza to, że uczymy się – w głównej mierze – tych zachowań, które obserwujemy jako wzmocniane u Innych. Ważne jest zarówno osiągnięcie zamierzonego celu, jak i aprobaty społecznej, stanowiącej swoiste wzmocnienie zastępcze, które zbliża do celu i jest silnym stymulatorem (i wzmocnieniem)⁴. W procesie modelowania istotne znaczenie ma relacja między modelem a obserwatorem.

Warto zauważyć, że dziecko ma szczególnie dużo wzorców do naśladowania. Społecznych zachowań uczy się od rodziców, modeli tej samej płci, także od osób, które postrzegane są przez nie jako wpływowe (posiadające siłę i władzę), oraz osób, które przejawiają skłonność do uczenia się zachowań nagradzanych przez środowisko społeczne. W kontekście wyróżnionych modeli rodzi się zatem pytanie: Od czego zależy powtarzalność wzorców behawioralnych i jakie stymulatory o tym decydują?

³ P.K. Oleś: *Wprowadzenie do psychologii osobowości*. Warszawa 2003, s. 212.

⁴ A. Bandura: *Social foundations of thought and action: a social cognitive theory*. Englewood Cliffs: Prentice Hall 1986; Omówienie elementów tej koncepcji prezentuje także pozycja A. Galdowej. Por. A. Galdowa (red.): *Klasyczne i współczesne koncepcje osobowości*. T. 1. Kraków 1999.

Zdaniem A. Bandury, ważnym czynnikiem decydującym o włączeniu określonego zachowania w system poznawczy i behawioralny jest przekonanie o własnej skuteczności oraz dokonana przez jednostkę ocena danego zachowania. Przekonanie o własnej skuteczności to wiara w siebie, swoje możliwości, uogólniony sąd dotyczący umiejętności działania w nowych lub zmienionych warunkach; w nieprzewidywalnych, a nawet stresujących sytuacjach. Przekonanie o własnej skuteczności, które dotyczy różnych sfer aktywności, odgrywa kluczową rolę w procesach motywacyjnych jednostki; koresponduje z gotowością do działania, gotowością pokonywania przeszkód w poznawaniu świata, wytrwałością, skutecznością poznawczo-emocjonalną, a także dobrym samopoczuciem. Odróżnia się je jednak od oczekiwania określonych – pozytywnych lub negatywnych – rezultatów⁵. Przekonanie jednostki o własnej skuteczności jest niezwykle ważne i zawiera swoje konotacje empiryczno-praktyczne, gdyż decyduje o podjęciu działania; wysiłku, jaki się z nim wiąże; uczuciach, jakie jej w tym towarzyszą; wytrwałości w radzeniu sobie z trudnościami; także dopuszczalnym poziomem stresu. Badania wykazują, że ta preferencja indywidualna wzmacnia też mobilizację układu immunologicznego, natomiast dostrzeganie własnej skuteczności wzmacnia motywację.

Wpływ modeli społecznych na zachowanie obserwatora może być rozpatrywany w trzech kategoriach, jako rezultat: – efektu facylitacji, – wzmocnień zastępczych hamujących lub wzmacniających reakcję, bądź – uczenia się przez obserwację. Wykorzystując efekt facylitacji wyjaśniać można między innymi naśladownictwo prostych form zachowania, które nie podlegają kontroli czy ocenie, a więc prostych czynności codziennych zaobserwowanych u Innych. Jednostka może wówczas podjąć reakcje naśladowcze pod wpływem wzmocnień zastępczych. Wówczas ewentualne kary i restrykcje, z którymi spotyka się model podczas wykonywania czynności lub po jej wykonaniu, wywołują u obserwatora reakcje powstrzymujące go przed naśladowaniem tych nowych sekwencji zachowań. Reprezentacje poznawcze zdarzeń bodźcowych stają się „mediatorami sterującymi wykonaniem reakcji naśladowczych”⁶. Autor teorii społecznego uczenia się sprowadza wewnętrzne reprezentacje poznawcze, powstałe w procesie przyswajania, do prostego odbicia (prostej kopii) zdarzeń zewnętrznych, bez względu na ich charakter i rodzaj sekwencyjności. Uwagę swą kieruje na płaszczyznę bodźców sytuacji modelowej, koncentrując się zwłaszcza na związkach między zachowaniami modelu i reakcjach osoby badanej. Teoria ta nie tłumaczy zachodzących zmian dokonujących się wraz z wiekiem, natomiast pozwala lepiej zrozumieć zmiany w zachowaniu człowieka pod wpływem gromadzonych do-

⁵ A. Bandura: *Social cognitive theory: an agentic perspective*. Annual Review of Psychology, 2001, s. 1–26.

⁶ J. Trempała: *Modele rozwoju psychicznego. Czas i zmiana...*, s. 63.

świadczeń; utożsamia zatem przyczyny zmian w zachowaniu się jednostki (obserwatora) z bodźcami otoczenia.

Kształtowanie osobowości wymaga nieustającej konfrontacji ze światem zewnętrznym, interakcji z szeroko pojętym środowiskiem społecznym, które z czasem staje się polem do samodzielnego, autonomicznego działania. Proces ten rozwija się także dzięki uruchamianiu wielu mechanizmów, wśród których wymienić można zarówno mechanizmy obronne o charakterze adaptacyjnym⁷, jak i mechanizmy modelowania, także mechanizmy autoregulacji – wszystkie te, które uczestniczą w procesie samopoznawania jednostki oraz kształtowania schematu Ja i schematu otoczenia. Jest to zatem proces współbieżny z kierunkiem rozwoju tożsamości⁸.

Ludzie wywodzący się z różnych kultur niejednokrotnie odczuwają problemy związane z adekwatnym odczytywaniem zachowań innych ludzi; mają trudności ze zrozumieniem i interpretacją pewnych stanów emocjonalnych, zachowań społecznych i postaw, co w sposób istotny utrudnia ich komunikację, a nawet ich uczestnictwo w kulturze. Wyznaczanie sobie celów i angażowanie się w ich realizację w dużej mierze zależy, od tego czy jednostka ma odpowiednią motywację – czyli taką, która wyrasta z przekonania, że posiada lub nabędzie umiejętności niezbędne do ich osiągnięcia. Wysoka samoocena i przekonanie o własnej skuteczności w sposób nierozzerwalny wiążą się z oceną swych umiejętności. Można zatem powiedzieć, iż obraz samego siebie odgrywa istotną rolę w wyznaczaniu celów. Warto zauważyć, że także wizerunek siebie (pojęcie Ja) decyduje o tym, jakie cele wyznacza sobie jednostka, jakiej dokonuje samooceny i jak czynione postępy modelują i modyfikują jej dalsze zachowanie. Wyznaczanie sobie celów trudnych do osiągnięcia można zatem uznać za stymulator osiągnięć indywidualnych jednostki. Wiara w siebie i powodzenie w realizację celów pozwala na podejmowanie zadań trudnych, podnosząc tym samym poprzeczkę potencjalnych możliwości. Duże znaczenie w określaniu rodzaju celów ma również – zdaniem

⁷ M. Kofta, T. Szustrowa (red.): *Złudzenia, które pozwalają żyć: szkice z psychologii społecznej*. Warszawa 1991.

⁸ Zagadnienia tożsamości podejmowane są na gruncie rozważań wielu dyscyplin. W literaturze przedmiotu tożsamość postrzegana jest w wielu perspektywach: tradycyjnej i ewolucjonistycznej, także fenomenologicznej i poznawczej. Pojęcie tożsamości funkcjonuje obok wielu terminów i pojęć bliskoznacznych, właściwych dla różnych koncepcji istoty i natury człowieka, jego osobowości, jak również społecznego funkcjonowania. W zależności od przyjęcia pewnych propozycji teoretycznego opisu mówić można o tożsamości jednostki (tożsamości osobowej) – w aspekcie filozoficznym, psychologicznym, w kontekście zachodzących procesów psychicznych (również w aspekcie samoświadomości), dotyczących koncepcji własnego (osobowego) Ja, albo też o tożsamości społecznej (tożsamości zbiorowej czy kulturowej) – z perspektywy grupy czy zbiorowości – a więc społecznych „całości”, w których uczestniczy człowiek i które w sposób znamieny kształtują jego „osobowy byt”. Każdorazowy wybór terminu odnoszącego się do kategorii tożsamości zależy zatem od specyficznej intencji teoretycznej, a także założeń metodologicznych.

autora – wizualizacja możliwych, potencjalnych tożsamości⁹. Są to ważne kwestie. Ich analiza wskazuje na mechanizmy uczenia się i regulatory zachowania, które te mechanizmy weryfikują.

Powołując się na źródła, wskazać można na fakt, iż pojęcie Ja może być zarówno wyuczone, jak i konstruowane¹⁰. Czynniki wyuczone przejawia się głównie w internalizowaniu postaw i poglądów czerpanych ze środowiska (z zachowań rodziców, rówieśników, nauczycieli, autorytetów bądź innych modeli społecznych). Czynniki konstruowane natomiast ma związek z kształtowaniem się nowych poglądów w wyniku licznych interakcji z szeroko pojętym otoczeniem społeczno-kulturowym. Wizerunek siebie uznać można za formę samowiedzy, w której skład – obok przekonania o sobie i własnych zdolnościach radzenia sobie w życiu – wchodzi również swoisty sposób myślenia o świecie. Decyduje to między innymi o tym, w jaki sposób przetwarzamy informacje, co odczuwamy i na co skierowane są nasze emocje. Warto wspomnieć, że sam wizerunek siebie – schemat poznawczy Ja – spełnia funkcję informacyjną, ponieważ dostarcza wiedzy o własnych potencjalnych możliwościach do osiągnięcia; dostarcza też kontekstu do porównań, gdyż w codziennych sytuacjach odbieramy informacje zwrotne na temat siebie samych przez pryzmat swoich celów i aspiracji. Ważnym zadaniem jest także integrowanie wszystkich niezbędnych informacji o sobie w jedną całość, by doświadczać siebie w kategoriach ciągłości, stałości i niepowtarzalności. Umożliwia to jednostce integrowanie poszczególnych wymiarów swojej społecznej tożsamości. Integracja ta jest bowiem istotnym fundamentem poczucia tożsamości, które ewaluje w czasie, będąc jednocześnie podatnym na liczne przemiany.

Wspomniane mechanizmy społecznego uczenia się towarzyszą zatem jednostce w jej codziennej adaptacji, poznawaniu siebie, odkrywaniu prawdy o sobie, swoich zachowaniach i strategiach wykorzystywanych w konfrontacji z innymi ludźmi. Ważnym obszarem, w którym wykorzystać można wiedzę o związkach między czynnikami modelowania (społecznego uczenia się) a prawidłowościami procesu rozwoju indywidualnego (osobowego Ja) jednostki, wydaje się obszar edukacji międzykulturowej.

⁹ Tożsamości potencjalne są efektem łączenia i przemieszczania elementów tożsamości istniejącej. Są one blisko związane z wizerunkiem siebie, gdyż myśląc o tym, kim moglibyśmy być, opieramy się na samowiedzy. Tożsamości te tworzymy na podstawie posiadanych informacji o sobie. Wyobrażenia te są bardzo realne, gdyż powstają na podstawie osobistej wiedzy i motywują nas do zmian. Czasami są budowane na podstawie świadomych decyzji określających nasze powinności. Duży wpływ mają na nie akceptowane przez jednostkę zasady i wartości. Szerzej: R.E. Franken: *Psychologia motywacji*. Gdańsk 2005, s. 43.

¹⁰ Tamże, s. 509; por. też P. Oleś: *Wprowadzenie do psychologii osobowości*. Warszawa 2003; P. Oleś: *Rozwój osobowości*. W: *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych*. Red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała. T. 3. Warszawa 2002; A. Gałdowa (red.): *Klasyczne i współczesne koncepcje osobowości*. T. 1...

Proces modelowania a edukacja międzykulturowa

Edukacja międzykulturowa w literaturze przedmiotu rozumiana jest bardzo szeroko, z uwzględnieniem fundamentalnego przekonania o walorach takiej komunikacji¹¹, która umożliwia proces społecznego i kulturowego wzbogacania się. Edukacja ta wiąże się – przede wszystkim – z kształtowaniem w jednostce stanu gotowości komunikacyjnej, zdolności kierowania swoimi emocjami i swoim zachowaniem. U podstaw tak rozumianej komunikacji leży więc nabywanie umiejętności dostrzegania i rozumienia ludzkiej (zwłaszcza kulturowej) odmienności, ekstrawertywna otwartość na świat i jego różnorodność, a także otwarcie się na nowe elementy konstytutywne osobowości i tożsamości.

Podejmowana przez jednostkę aktywność i wzrost doświadczeń indywidualnych są efektem procesów komunikowania interpersonalnego w obszarze środowiska socjalizacji, charakteryzujących się pewną specyfiką oddziaływania bodźców i indywidualnymi efektami reagowania na nie w różnych okresach życia jednostki. Doświadczenie świata, które rozwija perspektywę doświadczeń indywidualnych, jest więc pomostem między aktywnością człowieka w środowisku a dokonującymi się zmianami w jego psychice i zachowaniach społecznych; prowadzi do reinterpretacji koncepcji Ja oraz rekonstrukcji tożsamości.

Proces uczenia się, na którego podstawach zbudowane są teorie warunkowania i modelowania (społecznego uczenia), związany jest z mechanizmem uwagi, na którą składają się trzy wzajemnie powiązane procesy: – zorientowanie uwagi, – selektywność uwagi uzależniona od nastawienia indywidualnego oraz – zdolność przetwarzania informacji. Energia działania, jego kierunek, trwałość i skuteczność zależą w tym kontekście głównie od informacji pozyskiwanych ze środowiska¹², a także systemu emocjonalnego reagowania na nie przez jednostkę. W miarę upływu czasu i pokładów doświadczeń społecznych zaczyna się ona kierować w działaniu zarówno własnymi, jak i społecznymi oczekiwaniami; nabywa też umiejętność monitorowania swoich nastawień indywidualnych i stanów afektywnych, zarówno tych egoistycznych – skoncentrowanych wyłącznie na sobie, jak i prospołecznych. Wątek ten wydaje się niezwykle istotny i możliwy do wykorzystania w teoretycznej analizie zachowań społecznych i komunikacyjnych wobec Innych, a także treningu w edukacji międzykulturowej. W tym obszarze społecznych oddziaływań niezwykle istotne są: – pozytywne nastawienie emocjo-

¹¹ Szerzej m.in. A. Kapcia k: *Komunikacja międzykulturowa jako fenomen kultury współczesnej*. W: *Komunikacja międzykulturowa. Zbliżenia i impresje*. Red. A. Kapcia k, L. Korporowicz, A. Tyszk a. Warszawa 1995; J. Mikułowski Pomorski: *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie*. Kraków 1999.

¹² R.E. Franken: *Psychologia motywacji...*, s. 37.

nalne wobec odmienności, – umiejętność przetwarzania posiadanej wiedzy i wyobrażeń dotyczących Innych i godzenia (łączenia) ich z predyspozycją do twórczego reagowania, a także – umiejętność bycia transgresyjnym¹³. Ta ostatnia cecha oznaczać ma gotowość do przekraczania własnych granic poznawczych, emocjonalnych i behawioralnych wobec Innych. Jest to komponent niezwykle istotny nie tylko w warunkach sytuacyjno-zadaniowych, ale – w głównej mierze – w codziennych relacjach z otoczeniem społecznym. Pozwala na twórcze, kreatywne modyfikacje w procesie społecznego uczenia się, w którym istotnym warunkiem efektywności jest selektywność reakcji i zachowań odwzorowywanych od modelu.

Poszukując możliwości osadzenia głównych założeń teorii społecznego uczenia się na gruncie edukacji międzykulturowej, wydaje się użyteczne odwołanie się do roli, jaką pełnią w życiu jednostki środowiska, które kształtują w niej wrażliwość na otaczający świat, dostarczają wzorców społecznych zachowań, a także modelują sposoby podmiotowego radzenia sobie z rozumieniem i interpretacją bodźców oraz ich odwzorowywaniem. Wszystkie te działania uznać można za istotne czynniki kształtujące i wspomagające rozwój osobowości.

Mechanizmy społecznego uczenia się przez modelowanie wykorzystać można organizując proces uwrażliwiania kulturowego, w którym uczenie się kultury, pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego, kształtowanie postaw tolerancyjnych i otwartych wobec Innych powinno odbywać się w warunkach aktywnego uczenia się przez obserwację. To ważne zadanie rodziców, nauczycieli, by sami stanowili wzorce godne naśladowania, mieli motywację i odczuwali emocjonalną, a także behawioralną potrzebę eksponowania zachowań, wyrażających aprobatę dla odmienności. Ważne jest kształtowanie w świadomości dziecka potrzeby i umiejętności pozytywnego wartościowania, potrzeby poznawania Innego, opracowywanie programów i projektów uwzględniających kształtowanie wrażliwości na obcą kulturę, narodowość, wyznanie i wreszcie – a może przede wszystkim – na drugiego człowieka. Istotne jest, by szkoła odpowiadała na takie wyzwania współczesności, by młodzi ludzie w sposób naturalny sięgali do pogłębiania wiedzy o Innych i inicjowania z nimi kontaktów w płaszczyźnie zachowań behawioralnie dostępnych i doświadczalnie możliwych. Celem edukacji międzykulturowej jest wychodzenie poza to, co w myśleniu i działaniu może jednostkę ograniczać; wychodzenie na pogranicza i w przestrzeń Innego, po to by go zaakceptować, poznać i doznać z tego powodu poczucia satysfakcji i spełnienia. Kategoria Innego służy bowiem licznym porównaniom, których dokonujemy względem siebie; służy także określaniu własnej, niepowtarzalnej tożsamości. Nasze nastawienie do odmienności (funkcjonalnej, społecznej, kulturowej) zależy od wielu czynni-

¹³ J. Kozielecki: *Transgresja i kultura*. Warszawa 1997; T e n ż e: *Psychotransgresjonizm: nowy kierunek w psychologii*. Warszawa 2001; T e n ż e: *Koncepcje psychologiczne człowieka*. Warszawa 1998; T e n ż e: *Koncepcja transgresyjna człowieka: analiza psychologiczna*. Warszawa 1987.

ków, wśród których za najważniejsze uznać można między innymi: preferencje osobiste, doświadczenia emocjonalno-społeczne, opracowane schematy poznawcze, system znaczeń osobistych i preferowanych wartości, a także warunki socjokulturowe, w których przebiega rozwój jednostki i w których uczy się odwzorowywania, naśladowania oraz selektywnej internalizacji zachowań społecznych. Dlatego tak ważną rolę pełnią modele społeczne osób znaczących; stanowią autentyczne źródło wiedzy i doświadczeń płynących z interakcji; dostarczają bodźców, będących ważnym wzmocnieniem w przestrzeni relacji i zachowań społecznych, bez względu na uwarunkowania wiekowe i inne jakościowo kategorie indywidualne.

**Cultural implications of Albert Bandura social-cognitive theory
(on the possibility of its application in intercultural studies)**

S u m m a r y

An important condition in shaping the personality is undoubtedly learning from others through imitating and observing, which is called modelling.

The knowledge of one of the most influential concepts related to the development of personality, created on the basis of the learning theory – social-cognitive theory by Albert Bandera, enhances the understanding of these process mechanisms.

This work emphasizes the opportunities and possibilities to take advantage of these modelling mechanisms in intercultural education – cultural sensitization process, in which learning the culture, cultivation of the cultural heritage, shaping attitudes of tolerance and openness to others should take place in the atmosphere of active learning through observation.

Translated by Jolanta Pelc-Kawulok